

Vallomások a holtak házából

Két dokumentum Ujszászy István volt vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ hajdani vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzéseiből

Közléteszi Haraszi György

Ujszászy István, a Horthy-kori „államvédelmi” szervek egyik, utóbb legendákkal övezett személyisége, a 2. vkf. (hírszerző és kémelhárító) osztály, később az Államvédelmi Központ (ÁVK) vezetője, a híres díva, Karády Katalin vőlegénye, bizalmi beosztásainál fogva a kései Horthy-korszak egyik „szürke eminenciása” volt. Az ÁVH és a KGB fogságában készített feljegyzéseiből (az egész anyag a Corvina Kiadó gondozásában jelenik meg) az alábbi két dokumentum jogilag számít kiemelt érdeklődésre a *Múlt és Jövő* hasábjain.

Bár az Ujszászy kézírásában, illetve átiratban fennmaradt szövegek összességükben illeszkednek azon, már korábban megjelent emlékiratok sorába, amelyeket a háború után a Horthy-kori katonai titkosszolgálat vezetői (Andorka Rudolf, Henney Gusztáv, Kádár Gyula) vetettek papírra, velük ellentétben a volt vezérőrnagy feljegyzéseit egészében inkább jegyzetek, meghatározott témakörökről írott jelentések összefoglalójának, semmint koherens visszaemlékezésnek tekintetjük. Ujszászy feljegyzései semmiképpen sem hasonlíthatók össze a kortárs memoárirodalommal, így Barcza György, Bethlen István, Kállay Miklós, Lakatos Géza, Szegedy-Maszák Aladár elmúlt évtizedekben publikált nagy ívű, tág perspektívájú emlékirataival, Bethlen Béla, Hory András, Jungerth-Arnóthy Mihály, Kertész István, Lajtos Árpád, Náray Antal, Serédi Jusztinián, Szombathelyi Ferenc, Vattay Antal, Ullein-Reviczky Antal visszaemlékezéseivel, de akár Lázár Andor más jellegű emlékezéseivel vagy Szent-Iványi Domokos mindmáig publikálatlan terjedelmes feljegyzéseivel sem. Ujszászy feljegyzéseiben csak nagy ritkán csillan fel egy-egy szikrája a fentebb említett – egymással is gyakran szemben álló, eltérő koncepciók megvalósítására törekvő – Horthy-korszakbeli vezető politikusok, diplomaták, egyházfők, magas rangú katonatisztek, hivatalnokok azon szellemiségének, amellyel a régi rend(szer) átmentése érdekében a német szövetségből való kiugrást szolgálni akarták, mentve, ami még menthető. Hazafias ethoszuk, nemzeti elkötelezettségük, kisebb-nagyobb mérvű angolszász orientációjuk, esetenkénti konzervatív(an) szabadelvű mentalitásuk, ha ezek netán Ujszászy világmépbén is jelen voltak, jól megbújnak a rangfosztottan is szenttelen volt tábornok immár csupán szimbolikus zubbonya mögött.

Talán csak a korszak egyik központinak tekintett problémája, a zsidókérdés kapcsán mutat határozott, nyílt, pozitív arcú. Jóllehet lojális (volt) főtisztként feljegyzéseiben utólag sem nyilvánít véleményt a kormányzat „zsidópolitikájáról”, Ujszászy (számos tisztvársa és a nyilasok által kárhóztatva) „zsidóbarát” hírében állt. A feljegyzések számos oldalán olvashatunk zsidónak minősülő személyiségek érdekében (az utolsó pillanatig, amíg módjában állt) tett lépéseiről, velük ápolt kapcsolatairól. Ezt igazolja Karády Katalin 1944-es embermentő tevékenységének fedezése és Révész András SZDP-politikus is, aki visszaemlékezésében említi Ujszászy munkaszolgálatosok érdekében 1944 előtt tett lépéseit.

Zsidók kiutasítása Kárpátaljáról 1941 nyarán

[4. füzet, oldalszámzás nélkül]

1941 nyarán Kárpátalja hadműveleti területé vált. A vezérkar 1. (hadműveleti) osztálya – László Dezső vezérőrnagy, hadműveleti csoportfőnök utasítására – tervet dolgozott ki Kárpátaljának a „megbízhatatlan” elemektől való megtisztítására. A tervet Sáska Elemér vezérkari ezredes [ekkor alezredes] készítette el. Werth Henrik vezérezredes [ekkor gyalogsági tábornok], a vezérkar főnöke a tervet magáévá tette. Végrehajtása érdekében a kormányhoz emlékiratot intézett, amit László Dezső vezérőrnagy állított össze. Bárdossy László miniszterelnök az emlékiratot elfogadta, Budapestre rendelte Kozma Miklóst,¹ Kárpátalja kormány-

zóját [helyesen kormányzóbi biztosát], hogy a végrehajtás tervét vele és Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterrel átbeszélje.

Werth, Kozma és Keresztes-Fischer a tárgyban azon megállapodásra jutottak, hogy Kárpátaljáról minden kétes állampolgárú egyént kiutasítanak és a kelet-galíciai német szerveknek adnak át. A végrehajtást Kozma a Kárpátalján állomásozó csendőrnnyomozó alosztállyal és határrendőr kirendeltséggel vállalta. Kilakoltatás céljaira a MATEOSZ [Magyar Teherfuvarozók Országos Szövetsége] bocsátott tehergépkocsikat Kozma rendelkezésére. A részletes tervet a Kárpátalja kormányzójánál

beosztott csendőrösszekötő tiszt, Kricsfalussy-Hrabár Endre csendőr alezredes,² a nyomozó-
alosztály vezetője, Ágh csendőr őrnagy³ és a ha-
tárrendőrség főnöke, Meskó Arisztid rendőrtá-
nácsos⁴ dolgozták ki. Közben a vezérkar had-
műveleti osztálya, Sáska Elemér vezérkari ezre-
des letárgyalta a galíciai német katonai és „Ges-
tapo” hatóságokkal a zsidók átvételét, illetve
magyar részről való átadását.

1941 júliusában egész Kárpátalján meglepe-
tősszerűen razziaát tartott a csendőrség és a
rendőrség. Az eleve kiszemelt „kétes állampol-
gárú” egyéneket összefogta, és Galícia területé-
re dobta ki.

Mint László Dezső vezérőrnagy később ve-
lem közölte, a razzianak mintegy 10,000 zsidó
és „kétes” elem esett áldozatul.⁵

1941 augusztus elején a Budapesten működő
idegen katonai attasékat kísérttem ki arcvonal
megtekintés céljából az akkor Perwomajskban
[Pervomajszk] tartózkodó magyar gyorshad-
test parancsnoksághoz (Dálnoki Miklós Béla⁶
altábornagy). Az utat oda gépkocsikon, vissza
részben (Tulcsyntól [Tulcsin]) repülőgépen tet-
tük meg. Kiutazásunkkor néhány órát
Kamienec Podolskban [Kamenyec-Podolszk]
töltöttünk, ott láttam drótok mögé bezárva a
Kárpátaljáról elhurcolt szerencsétlenek egy
csoportját. További sorsuk előttem ismeretlen,
valószínűleg bekerültek a „Gestapo” halálőröl
mechanizmusába.

1948. augusztus 26-án.

Fekete Iván

JEGYZETEK

¹ KOZMA Miklós (Nagyvárad, 1884. 09. 05. – Ungvár, 1941. 12. 08.), vitéz nemes leveldi, katonatiszt, sajtóvezér, politikus. (Eredeti családi neve Lázár volt, a Kozma nevet akkor vette fel, amikor Kozma Ferenc [írói nevén Bárd Miklós] örökbe fogadta.) Az első világháborúban csapattisztként szolgált, 1918/19-ben a MOVE egyik alapítója. 1919-ben belépett a Nemzeti Hadseregbe, amely parancsnokságán a védelmi és propagandaosztályt vezette. 1920-ban – szolgálaton kívüli századosként – a Kormányzó Katonai Irodájának katonapolitikai referense lett. 1922-ben kinevezték a Magyar Távirati Iroda (MTI) elnökének. Emellett 1925. 12. 01-jétől az MTI alá tartozó Magyar Telefon Hírmondó Rt., majd 1926. 01. 28-tól a Magyar Telefon Hírmondó és Rádió Rt. elnöke lett. 1934-től felsőházi tag. 1935. 03. 04. és 1937. 02. 03.

között a Gömbös-, majd Darányi-kormányok belügyminisztere. Utána ismét az MTI elnöke. 1938. 10. 01-jétől Imrédy miniszterelnök megbízásából hozzáfogott a Csehszlovákia elleni szabadcsapatok megszervezéséhez, majd 1940. 09. 12-től haláláig Kárpátalja kormányzói biztosa volt. Részletes életrajzához lásd Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós pokoljárás a médiában és a politikában, 1919–1941*. Budapest, PolgART, 2000.

² KRICSFALUSSY-HRABÁR Endre (1890. 09. 12. – ?) dr., csendőrtiszt, alezredes. Az első világháború után a csendőrséghez került. 1941–1943-ban az ungvári 8/1. csendőrnnyomozó alosztályon szolgált, 1943–1944-ben a kiskunhalasi lovas tan-osztály parancsnoka.

³ Helyesen valószínűleg ÁGHY Zoltán (1896. 12. 07. – ?/USA, ?), vitéz, csendőrtiszt, alezredes. 1916. 08. 16-tól szolgált a közös hadseregben, majd a világháború után a csendőrséghez került. 1941–1943-ban az ungvári 8/1. csendőrnnyomozó alosztály, 1943–1944-ben a kassai 8. csendőrkerület máramarosszigeti osztályának parancsnoka.

⁴ MESKÓ Arisztid (? – ?), nemes drohobiczyi, rendőr főtanácsos.

⁵ A fentebb előadottakkal részben ellentétben az akció – a kormánykörök jóváhagyásával a KEOKH (Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság) részéről indult. Az 1938 óta folyamatosan Magyarországra menekülő külföldi állampolgárságú, valamint a már évtizedek óta az országban élő, de magyar állampolgársággal nem rendelkező *zsidókat* a KEOKH összegyűjtette és Galíciába szállította, ahol nem sokkal később az SS nagy részüket lemészárolta. Mintegy 14–16 ezer zsidót öltek meg. Az életben maradtakat Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter intézkedésére visszaszállították Magyarországra.

⁶ MIKLÓS Béla (Budapest, 1891. 07. 11. – Budapest, 1948. 11. 21.), vitéz lófő dálnoki, vezérezredes. 1929. 05. 01. – 1932. 08. 01. között a kormányzó katonai irodája főnökének helyettese. Ezután átmenetileg a HM VI-2. osztályra osztották be, majd 1933. 05. 01-jén kinevezték berlini katonai attaséjának. Visszarendelése után csapatszolgálatot látott el, 1936. 06. 01-jétől az 7. „Zrínyi Miklós” gyalogezred, 1937. 05. 01-jétől az 1. „I. Ferenc József” huszárezred, 1938. 05. 01-jétől pedig a 2. vegyesdandár parancsnoka lett. 1940. 03. 01-jétől az I. gyorshadtest megbízott, 08. 01-jétől tényleges parancsnoka. 1942. 02. 01-jével átvette a IX. hadtest irányítását. 1942. 10. 14-től 1944. 08. 17-ig a kormányzó katonai irodájának főnöke és Horthy főhadsegéde volt. Ezután kinevezték az 1. hadsereg parancsnokává. A nyilas puccs idején hadseregét magára hagyva átment a Vörös Hadsereghez. Másnap, 1944. 10. 17-én kiáltványban szólította fel a honvédeket a németek elleni harc megkezdésére. A nyilasok ezért 1945. 01. 18-án megfosztották rendfokozatától. Később részt vett a moszkvai Magyar Bizottság munkájában. 1944. 12. 22. – 1945. 11. 15. között a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány elnöke volt. Közben 1945. 11. 12-én szolgálaton kívüli viszonyba helyezték. 1947-ben a Magyar Függetlenségi Párt országgyűlési képviselője volt.

Az újvidéki mézszárlások¹

[7. füzet, oldalszámolás nélkül]

Az 1942 januárjában a Bácskában, súllyal Újvidéken, lejátszódott eseményekről az alábbiakban vagyok tájékoztatható.

1942 január elején egy vasárnapon – emlékeztem szerint 8-án – a délutáni órákban lakásomon tartózkodtam, amikor távbeszélőn felhívott [a] 2. vkf. osztály ügyeletes tisztje. Előadta, hogy az újvidéki kémelhárító kirendeltségtől, vezető Kun Bertalan őrnagy, jelentés futott be, mely szerint Zsablya községbe a Tiszától keletre eső bánáti területből partizánok jöttek át, akik az ottani csendőrlaktanyát megtámadták. Az újvidéki helyőrség parancsnoka intézkedett, hogy a csendőrök támogatására egy kis harcokocsizakasz vonuljon ki. A harc Zsablyán 16 h körül még folyamatban volt.

A jelentést továbbítottam Bárdossy László miniszterelnöknek, Bartha Károly vezérezredes, honvédelmi miniszternek és Szombathelyi vezérezredesnek, a vezérkar főnökének. Utóbbi utasítást adott az újvidéki kémelhárító kirendeltség megerősítésére. Oda kivezényeltem [a] 2. vkf. def. alosztálytól több kémelhárító ügynökkel egyetemben Fóthy László [József?] csendőr alezredest.

Másnap a szegedi V. hadtestparancsnokságtól, Kun Bertalan őrnagytól további nyugtalanító hírek folytak be, melyek szerint a Bácska déli részén egy „általános lázadás kitörésétől” lehetett tartani. A hadtestparancsnok jelentette még, hogy az újvidéki helyőrség megerősítésére 1 zászlóalj, 1 kerékpáros század és 1 gépkocsizó üteg kirendelésével intézkedett; a szegedi csendőrkerületi parancsnok [Sellyey Vilmos csendőr ezredes] Újvidékre egy nyomozó osztágot rendelt ki, viszont az ottani csendőriskola részeit Zsablyába vezényelte.

A vezérkar főnöke az V. hadtest parancsnokát, [Fekete-halmy-]Czeydner Ferenc altábornagyot Budapestre személyes jelentéstételre hívta fel. [Fekete-halmy-]Czeydner ez alkalomból egy forrongás valószínű kitöréséről számolt be, és Dél-Bácska területére teljhatalmat kért. Utóbbihoz Bárdossy miniszterelnök hozzájárult. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, Szombathelyi vezérezredes, vezérkari főnök,

[Fekete-halmy-]Czeydner altábornagy közös megbeszélésre ültek össze. Ennek folyamodványaként megbízták az V. hadtest parancsnokát teljhatalommal Bácskának a csatornától délre eső vidékeit illetőleg, neki rendelték alá az ott állomásozó csapatokon kívül a belügyminiszter által megerősített csendőr-, rendőr alakulatokat, a közigazgatás szerveit pedig a [Fekete-halmy-]Czeydnerrel való szoros együttműködésre utasították.

[Fekete-halmy-]Czeydner jelentkezett Bartha vezérezredes, honvédelmi miniszternél, aki őt feladata „erélyes és kíméletlen” végrehajtásra szólította fel.

[Fekete-halmy-]Czeydner visszatért Szegedre, ahonnan a „Tisza nádasainak átfésülésére” az ottani gyalogezred egy zászlóalját rendelte ki Deák László ezredes, ezredparancsnok személyes vezénylete alatt.²

[Fekete-halmy-]Czeydner [a] maga székhelyét Littomericzky vezérkarbeli ezredes hadtest vezérkari főnökkel [csak helyettesítette azt] Újvidékre tette át.

Közben megindult Deák ezredes dél felé irányuló, a Tisza mentén végrehajtott „tisztító” munkája. Csatlakozott hozzá Zsablyán az újvidéki csendőriskola oda kirendelt része és egy csendőrnnyomozó osztag Gaál Lajos, Horkay csendőr alezredek vezetése alatt.

Az átfésülő tevékenység közben kereken 1000 embert – főleg szerbeket és zsidókat – helyeztek őrizetbe. A foglyokat a zsablyai és temerini (?) községházán, iskolában zárták el. Az ottani csendőrparancsnok néhány nap múlva útbaindított a szomszédos helységek egyikében állomásozó Deák László ezredeshez egy csendőr főhadnagyot megkérdezni, hogy mi történjék a letartóztatott egyenekkel. Deák azonban a futárt nem fogadta, majd kiüzent neki segédtisztjével „intézzétek el őket”. Ezen utasítás alapján aznap este a csendőrök a foglyok elhelyezésére szolgáló szobák ajtóinál, ablakokban géppuskákat, géppisztolyokat állítottak fel. Majd leütötték a petróleumlámpásokat és a sötétben lövöldözni kezdtek. Az őrizetbe vettek az utolsó emberig legyilkolták, ruházatukat,

felszerelésöket elvették, majd a meztelen holttesteket a befagyott Tisza nádasába hurcolták. A márciusi áradás vitte le tetemeiket Titel felé a Dunába.

A „tisztító” akció eredményéről Deák [Fekete-halmy-]Czeydneren át a vezérkar főnökének írásbeli jelentést tett, melynek olvasásakor az áldozatokat illetően Bartha vezérezredes, honvédelmi miniszter megjegyezte „nem is olyan sok”.

Közben [Fekete-halmy-]Czeydner altábornagy Újvidéken hiába várta az általa bejósolt „forrongás” kitörését. Fogadta Zöldi Márton csendőr századost [akkor még főhadnagy], aki- nek kifejtette, hogy „tenni kellene valamit”. Zöldi e „tettek” vállalkozott. Egy esetben a báni palota környékén polgári ruhába bújtatott csendőrök és közbiztonsági szervek között megjátszott egy fegyveres összeütközést, mely- nek színleges sebesültjei voltak. A polgári ruhás egyéneket Zsablyán a partizánoktól zsákmá- nyolt fegyverekkel szerelte fel. A színleges se- besültek bejárták – bekötözött karral, arccal – a katonai, közbiztonsági alakulatokat, mindenhol lázítva a szerbek és zsidók ellen.

A fegyveres összeütközést követő napra, a polgári hatóságok előzetes értesítése nélkül, [Fekete-halmy-]Czeydner a város egész terüle- tére katonai és csendőrrjárőrök által végrehajtott razzizást rendelt el.

A járőrök lezárták a fontosabb útvonalakat, a járó-keleket igazoltatták, előzetesen összeállí- tott névjegyzék alapján szerbeknél és zsidóknál házkutatásokat eszközöltek. A gyűlölettől túlfű- tött légkörben az utcákon és házakban lövöldö- zés, gyilkolás kezdődött. [Fekete-halmy-] Czeydner éppen a tisztai étkezdében ebédelt, amikor az elő lövések estek. Nem vett azonban fáradságot magának azok személyes ellenőrzé- sére. Csupán Littomiczky ezredest, vezérkari főnökét küldötte ki helyzet-megállapításra.

Littomiczky az utcán szintén pisztolyt ra- gadott és több embert lelőtt.⁵ Majd örömmel je- lentette [Fekete-halmy-]Czeydnernek a „szerb forradalom” kitörését. [Fekete-halmy-]Czeydner Grassy József vezérőrnagy, újvidéki hadosz- tályparancsnok⁴ elnöklésével „rögtönítélő vész- törvényszéket” állított fel, elrendelve a statáriu- mot. Grassy magához hívatta az Újvidéken állo- másozó folyamórség parancsnokát, egy őrna- gyot⁵ és vele a Duna-strandon egy kivégző he- lyet rendeztetett be.

Katonai és csendőrrjárőrök tömegesen állítot- ták elő az őrizetbe vett szerbeket, zsidókat – nő-

ket, gyermekeket, aggastyánokat sem kímélve – a vész-törvényszéknek. A súlyosan alkoholizált állapotban lévő Grassy csak intett és máris újabb áldozatok indultak a vesz-tőhely felé. Ott a strandkabinokban meztelenre vetkőztették az embereket, majd a –8 °C hidegben kényszerítet- ték őket, hogy egymás után a Duna felé vezető pallókra menjenek. A folyó széle ugyanis be- volt fagyva, a pallók ezen részek áthidalására szolgáltak és a szabad víz fölött végződtek. Itt érte az áldozatokat az eleve beállított géppus- kák halálos lövése. Aki nem pusztult el, hanem a Duna zöldes hullámaiban vergődött, annak a partra kirendelt géppisztolyosok lőttek utána.

Estefelé a vesz-tőhely parancsnoka megso- kallta az áldozatok számát. Elment Grassyhoz és kérte a kivégzések beszüntetését. Mivel be- sötétedett, Grassy teljesen elázva, a javaslatához hozzájárult.

A strandon levetkőztetett egyének ruházata, értéktárgyai a kivégzők szabad prédáját képez- ték.

Ezalatt a házkutatásoknál keletkezett lövöl- dözés öldökléssé fajult. Egész családokat – cse- csemőktől az aggastyánig – végeztek ki a gyil- kolástól mámoros járőrök. Az áldozatok laká- sait pedig kifosztották.

Megállapítást nyert, hogy a rablásban tiszték is részt vettek. A csendőrtiszték közül például Fóthy, Horkay, Gaál alezredekere bizonyult rá, hogy női bundákat, ékszereket vettek ma- gukhoz és azokat Budapesten értékesítették.

A meggyilkolt áldozatok száma kereken 6500 főre volt tehető.⁶

[Fekete-halmy-]Czeydner másnap – úgy lát- szik – megrettent az eseményektől és igyekezett azokat agyonhallgatni. A vezérkar főnökének a mérsárlásokról nem tett jelentést.

A hírek azonban kerülő utakon – Fernbach Péter, Deák Leó főispánok, Čirič Irinej görög- keleti püspök, Popovics Milán [Milan Popović] országgyűlési képviselő, dr. Kern Aurél – elju- tottak Budapestre. A vezérkar főnöke [Fekete-halmy-]Czeydnerrel jelentéstételre szólí- totta fel, aki azonban az események bagatellizá- lására törekedett.

Közben azonban a hírek konkrét formákat öltöttek. A kisgazdapárt Tildy Zoltán, Bajcsy- Zsilinszky Endre⁷ vezetésével memorandumot intézett a kormányhoz, melyben a bűnösök fele- lősségre vonását követelte. Horthy is egyszerre felfedezte a szerbek iránt érzett „rokonszenvét”. A dolgot elintéztnek vélte azzal, hogy Neme-

rey Márton altábornagyot, a csendőrség felügyelőjét, Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagyot, a szegedi V. hadtest parancsnokát, Ridegh Raymond csendőrezredest, a központi csendőrnyomozó osztály parancsnokát, Deák László ezredest, a szegedi gyalogezred parancsnokát nyugállományba helyezte, a rablásban résztvett egyének ellen ügyészi eljárást indított, a vesztőhely parancsnokát, az aktív szerepet vitt csendőregyéneket a Bácskából áthelyeztette. Grassy mint hadosztályparancsnok a keleti arcvonalra került.

A közvélemény, illetve [a] külföldi felháborodás nyomása azonban Horthyra arra kényszerítette, hogy utasítást adjon Szombathelyi vezérezredestnek az események részletes ügyészi kivizsgálására. Utóbbit Babos József ezredes, a vezérkar főnöke külön bíróságának vezetője hajtotta végre.

Az eredmény alapján még több honvédegyén ellen indult rablás miatt katonai ügyészi eljárás.

A honvédséghez tartozók azonban 1942. december 6-án (Miklós nap) amnesztiában részesültek.

Faragho Gábor altábornagy, a csendőrség felügyelőjének minden igyekezete arra irányult, hogy a kegyelmet a rabló és fosztogató csendőrökre is kiterjessze.

Bel- és külföldi nyomás alapján a londoni emigráns jugoszláv kormánnyal tervezett diplomáciai érintkezés felvétel miatt 1943 őszén Horthy elrendelte, hogy az újvidéki bűnösök ellen hadbírói eljárást kell folyamatba tenni. Kállay Horthyra befolyásolandó e döntés kieszközölésére az események újlagos kivizsgálásával az államvédelmi központot bízta meg. A nyomozást Sombor-Schweinitzer József rendőrfőkapitány helyettes vezette. A kivizsgálás eredménye mindenben alátámasztotta Babos [József] ezredes 1942 nyarán tett megállapítását. Azt Kállay emlékirat formájában nyújtotta be Horthyhoz.

A bűnösök ellen irányuló hadbírói eljárás 1943 novemberében kezdődött, azt megelőzően az érdekelteket a tényleges szolgálat alól felmentették. Dacára a súlyos vádagnak az eljárást vezető vezérkari főnökség bíróság[a] közülök senkit sem vett előzetesen őrizetbe. Ezt Szombathelyi vezérezredest, a vezérkar főnöke, a bűnösök esküjére hivatkozva, ellenezte. Így – valószínűleg akarattal – lehetőséget nyújtott a vádlottak megszökéséhez.

A tárgyalás 1943 december, [1944] januárjában folyt le. A vádlottak védői – csupa jobboldali

ügyvéd és volt csendőrtiszt – mindent elkövettek a felmentés érdekében. E munkájukban támogatásra találtak Albrecht (főherceg)-nél, Ruzskay (Ranzenberger) Jenőnél, Bakó Lászlónál és Faragho Gábor altábornagy, a csendőrség felügyelőjénél. A vádak [helyesen vádlók] között voltak többek között Dobay, Bárányos, Bay és dr. Tanos. A tárgyalótermet állandóan jobboldali politikusok töltötték be.

Feketehalmy-Czeydner, Grassy, Deák és Zöldi szökéséről az 5. füzetben számoltam be. Itt csak a lényegét ismétlem. Nevezettek Albrecht segítségével menekültek ki az országból. Albrecht gépkocsiján jutottak el Csornáig, ahol éjjeleztek. Innen autón folytatták útjukat Albrecht egy osztrák határmenti birtokára. Ott várta őket Albrecht eleve beavatott intézője. Innen hintón mentek a határra, ahol a már értesített „Gestapó” a szökevényeket ünnepélyesen fogadta. Wienbe [sic!], majd Berlinbe utaztak, utóbbi helyen Himmlernél jelentkeztek, aki őket a fegyveres SS-be a magyar hadseregben viselt rangjoknak megfelelően vette át.

A német megszállás – 1944. március 18/19. éjjel – alkalmából visszatértek hazánkba és itt SS alakulatokat parancsnokoltak.

A megszálló németek az újvidéki per vádlottait szabadlábra és aktív szolgálatba helyezték [sic! – helyesen helyeztették] vissza.

Albrecht ellen a főudvarnagyi bíróság intézett tessék-lássék eljárást.

A szöktetésben résztvettek még Ruzskay (Ranzenberger) Jenő, Bakó László és Aday (Adelmann) János is. A szökésről – állítólag – Faragho Gábor altábornagy, a csendőrség felügyelője előzetes tudománnyal bírt.

A szökés körülményeit Sombor-Schweinitzer József rendőrfőkapitány helyettes nyomozta ki.

A nyomozást a központi csendőrnyomozó osztály, Faragho Gábor utasítására, szabotálta.

A nyomozásban résztvett [a] 2. vkf. kémelhárító alosztály képviselőjében dr. Garzuly József alezredes is.

Az újvidéki események létrejöttében felelős a Horthy rendszer, a Bárdossy kormány, Szombathelyi vezérezredest, a vezérkar főnöke.

A felelősségrevonás halogatása, lanyha végrehajtása úgyszintén a Horthy rendszer, a Kállay kormányzat bűne.

1948. szeptember hó 4-én.

Fekete Iván

JEGYZETEK

¹ Újvidéki atrocitások – 1941 késő őszen a Délvidék sajkásvidéki részein, Csurog és Zsablya térségében egy szerb partizán-csoport kezdett tevékenykedni. A csoport létszámát 100-110 főre becsülték, de valójában alig közelítették meg a 40-et. 1942. 01. 04-én egy lakatlan tanya körül a partizánok rajtaütöttek a járőröző honvédeken. Az összecsapás mindkét oldalról halálos áldozatokat követelt. Ennek hatására január 5-én a térségben lévő csendőr- és honvédsapatokat egységes irányítás, a szegedi V. hadtest parancsnoksága (parancsnok Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagy) alá rendelték, majd Szombathelyi vezéreredes, a Honvéd Vezérkar főnöke elrendelte Zsablya és Csurog razziaszerű át-fésülését. A partizánosztagot már január 5–6-a során felszámolták, de közben számos (mintegy 1000 fő) szerb származású személy is áldozatul esett. Feketehalmy mindezek ellenére január 12-én azt jelentette a vezérkarnak, hogy a partizánok Újvidék térségében elrejtőztek, így az akciót ki kell terjeszteni a városra is. Ennek vezetésével Feketehalmy Grassy József vezérkari ezredes, a Zomboron állomásozó 15. gyalogdandár parancsnokát bízta meg. Grassy január 20-án estére körülvárta a várost. Aki a kutatás során nem tudta magát kellőképpen igazolni, „véstörvényeszk” elé állították, s az előállítottakat törvénytelenül halálra ítélték. A kivégzéseket a városi Duna strandon hajtották végre, a tetemeket a zajló Dunába dobták. Január 23-án Szombathelyi Ferenc – a történetekről értesülve – leállította a razzsiát. Addigra a hivatalos magyar adatok szerint 2550 szerb, 743 zsidó, 11 magyar és 36 egyéb nemzetiségű embert, összesen 3540 főt öltek meg. Az atrocitások leírására lásd továbbá Dezsényi Miklós: *Örvények a Dunán*. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1964. 103–119. Január 29-én a képviselőházban Bajcsy-Zsilinszky követelte az ügy kivizsgálását és a felelősök megállapítását, majd december 2-án interpellációt nyújtott be. 1943 áprilisában Szombathelyi elrendelte, hogy Babos József hadbíró alezredes vezetésével a Honvéd Vezérkar főnökének bírósága kezdje el kivizsgálni az ügyet. Horthy számtalanszor közbeavatkozott, augusztus 13-án leállította, majd októberben újra engedélyezte a nyomozásokat. 1943. 12. 14-én végül a Honvéd Vezérkar főnökének bírósága megkezdte a tárgyalást. A fővádoltak – Grassy, Feketehalmy-Czeydner, Deák László ezredes és Zöldi Márton csendőr százados – kihasználva, hogy szabadlábban védekezhetek, 1944. 01. 15-én Albrecht főherceg féltornyai birtokán keresztül német birodalmi területre szöktek át. Távollétükben a bíróság néhány nap múlva nem jogerősen halálra ítélte őket. 1944. 10. 17-ét követően Tito partizánjai az újvidéki hideg napok megtorlásaként nép- és osztályellenességre hivatkozva néhány nap alatt mintegy 25–35 000 magyart gyilkoltak meg.

² A magyar királyi 9. „Hunyadi János” honvéd gyalogezred alakulatairól van szó.

³ Ez az állítás Littomericzky Oszkár alezredes – aki az események alatt a betegszabadságon lévő Istóka Dezső vezérkari ezredes helyettesítve látta el az V. hadtest vezérkari főnöki teendőit – háború utáni népbírósági pere során nem nyert igazolást. Életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték, 1956-ban szabadult.

⁴ Grassy ekkor a 15. gyalogdandár parancsnoka volt.

⁵ A folyami erőknél ekkor őrnagyi rang nem volt, ennek a fokozatnak a 2. osztályú törzskapitányi rang felelt meg.

⁶ Ujszászy túloz. Az események után lefolytatott hivatalos magyar vizsgálatok szerint – amelynek eredményeit minden bizonnyal maga is ismerte – a razzsiának 3340 személy esett áldozatul, közülük 2550 szerb, 743 zsidó, 11 magyar és 36 más nemzetiséghez tartozó volt.

⁷ BA.JCSY-ZSILINSZKY (1925-ig Zsilinszky) Endre (Szarvas, 1886. 06. 06. – Sopronkőhida, 1944. 12. 24.), vitéz, politikus, publicista. Az első világháborúban huszártiszt, 1918 novemberében belépett a leszerelt tiszteteket tömörítő Magyar Országos Véderő Egyesületbe (MOVE), majd csatlakozott a Nemzeti Hadsereghez. Nemzeti radikális, fajvédő politikus, majd a kisgazdapárt vezető személyisége. 1920-ban az Egységes Párt tagja lett, 1922-ben kormánypárti programmal nemzetgyűlési képviselővé választották. 1923-ban kilépett a kormánypartból és Gömbös Gyulával megalapította a Fajvédő Pártot, amelyet – mivel időközben eltávolodott Gömbös politikájától – 1927 őszén elhagyott. 1928 márciusában megjelentette *Előőr*s című lapját. 1930 novemberében megalapította a Nemzeti Radikális Pártot (NRP) és színeiben 1931 júniusától országgyűlési képviselő lett. Az *Előőr*s megszűnése után (1932) *Szabadág* címmel új lapot indított, amelyet 1936-ig szerkesztett. Az elsők között – még 1933-ban – hívta fel a figyelmet a hitleri politika és német terjeszkedés veszélyeire, s mindvégig élesen bírálta a német–magyar közeledési politikát. 1935-ben Gömbös miniszterelnök erőszakkal elűtötte képviselői mandátumától. Bajcsy-Zsilinszky ekkor csatlakozott a németellenes ellenzékhez, s pártja (az NRP) egyesült a kisgazdákkal. 1939 májusától a Független Kisgazdapárt színeiben újra az országgyűlés tagja lett. 1939 szeptemberében új lapot indított *Független Magyarország* címmel, 1940 októberétől egyben a *Szabad Szó* főszerkesztője is lett. Az olasz fegyverszünetet (1943. 09. 03.) követően Magyarország azonnali kiválását követelte a német szövetségi rendszerből, s az ellenzéki politikusok közül egyedül ő hirdette az esetleges német megszállással szembeni fegyveres ellenállás lehetőségét. Amikor 1944. 03. 19-én ez bekövetkezett – nézeteihez híven – egyetlen revolverrel szállt szembe az elfogására küldött német gestapósokkal. A tűzharcban súlyosan megsebesült, fogsága idején öngyilkosságot kísérelt meg. A Lakatos-kormány ismételt sürgetésére 1944. 10. 11-én a Gestapo őt is átadta a magyar hatóságoknak. Október 15-én a kiugrási kísérlet zűrzavarában kiszabadult, s a következő nap illegálisba vonult. A német- és nyilasellenes ellenállás jegyében megalakult a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága (MNFFB) november 5-én elnökévé választotta. Egy nappal az MNFFB katonai vezérkarának letartóztatása után, november 23-án a nyilas Nemzeti Számonekérés szervezetének nyomozói elfogták, és a Margit körúti börtönbe hurcolták. A december 6-án katonai bíróság elé állított (Kiss János altábornagy és társai pere) Bajcsy-Zsilinszky Endre ügyét – képviselői mentelmi jogára való tekintettel – elkülönítették, s 11-én a Margit körúti börtönből Sopronkőhidára szállították. Miután december 20-án a nyilas országgyűlés felfüggesztette mentelmi jogát, december 23-án kötél általi halálra ítélték. Karácsony vigíliáján kivégezték. 1945-ben az új hatalom dísztemetéssel tisztelte meg emlékezetét. Életéről és működéséről lásd Vigh Károly (szerk.): *Kortárvak Bajcsy-Zsilinszky Endréről*. Budapest, Magvető, 1984; Tilkovszky Loránt: *Bajcsy-Zsilinszky. Írók tőle és róla*. Budapest, Kossuth, 1986.